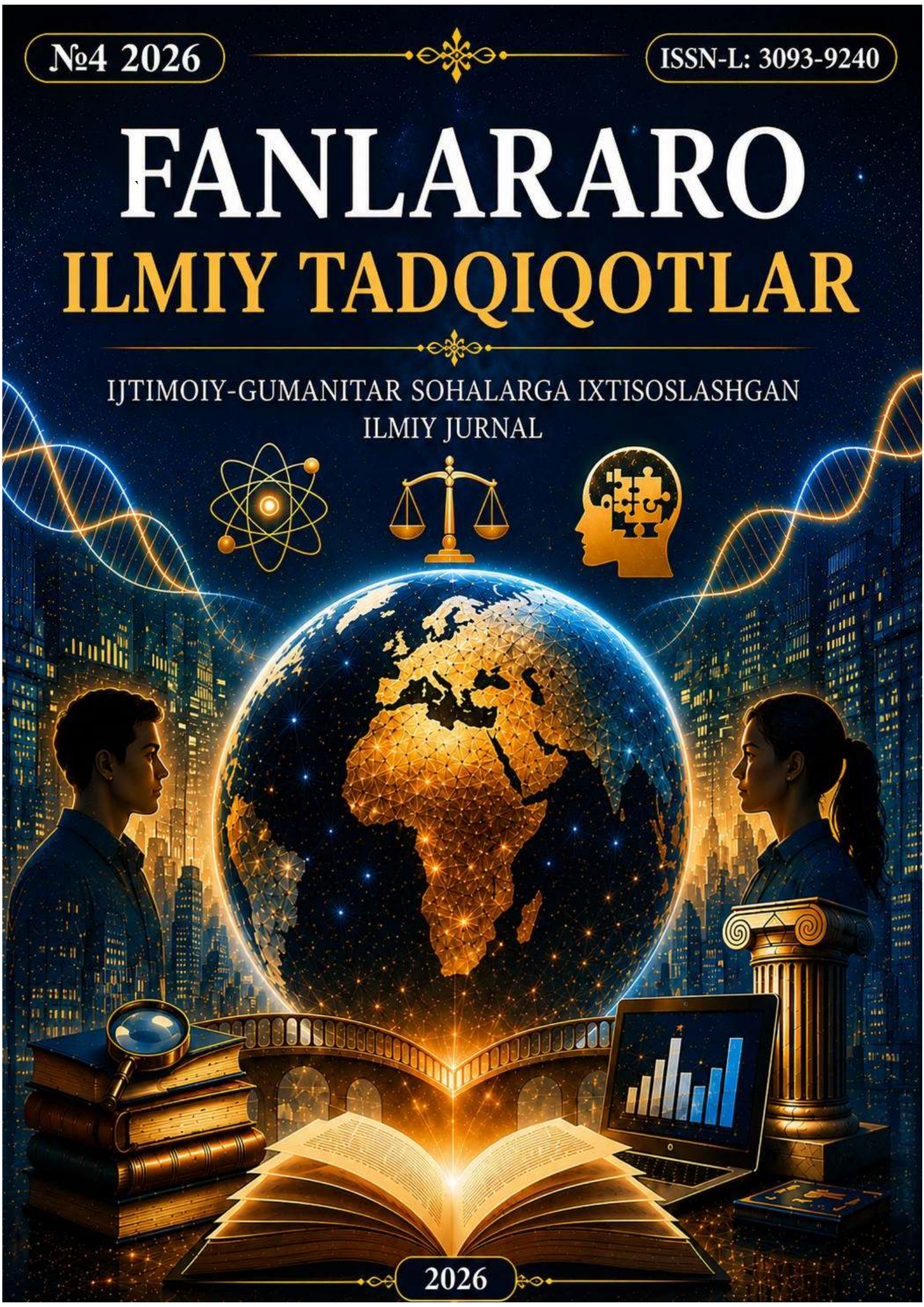
№4 2026

ISSN-L: 3093-9240

FANLARARO ILMIY TADQIQOTLAR

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHALARGA IXTISOSLASHGAN ILMIY JURNAL

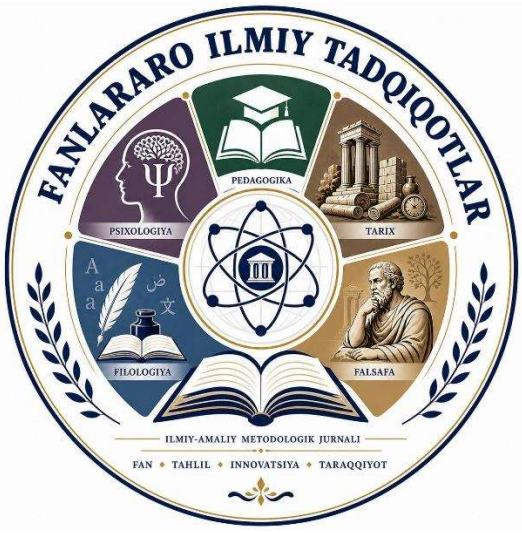

2026

FANLARARO ILMIY TADQIQOTLAR
ilmiy-amaliy metodologik jurnal

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
научно-практический и методологический журнал

INTERDISCIPLINARY SCIENTIFIC RESEARCH
scientific-practical and methodological journal

№4 2026

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi huzuridagi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar sohasida nazorat inspeksiyasi tomonidan 2026-yil 5-may sanasida davlat ro‘yxatidan o‘tkazilib, 1564147-sonli rasmiy guvohnoma asosida faoliyat yuritadi.

BOSH MUHARRIR:
Ashurov Ramzidin Ramazonovich
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI
Ismatulloyev Abdullo Nasrulloyevich
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

TAHRIRIYAT KENGASHI:
Rejep Uzyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Blinova Ye.E. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Abdullayeva B.S. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Ibragimova G.N. – pedagogika fanlari doktori, professor
Mamurov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Filippova O.G. – pedagogika fanlari doktori, professor (Rossiya)
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari doktori(DSc), professor
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
Umarova N.Sh. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ismoilova N.Z. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Abdullayeva D.U. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Atabayeva N.B. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Jabborov X.X. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Akramov M.R. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Tuychieva S.M. – psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Gadoyeva M.I. – filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Rasulov Z.I. – filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Qurbonboyev A.N. – psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
Taniyeva G. M. – tarix fanlari doktori, professor
Davlatova S.T. – tarix fanlari doktori, professor
Qurbonova M. B. – tarix fanlari nomzodi, professor
Turdiyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Maxmudova D.A. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldashev S.R. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Botirova D.B. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Alimova Ye.G. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Джексембаева Г.С. – psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) (Qozog‘iston)
Jalilov N.A.– pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Vahobov A.A. – pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Raxmatova M.M. – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xalilova R.R. – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Bobojonov Sh.U. – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sharipov Sh.F. – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Bo‘tayev J.Sh. – tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Bobojonova F. X. – tarix fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul muharrir:
Xayitov Xayotjon Xikmat o‘g‘li

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Ашуров Рамзидин Рамазонович
доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА
Исматуллоев Абдулло Насруллоевич
доктор философии (PhD) по психологическим наукам

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ
Реджеп Узюрек - доктор психологических наук, профессор (Турция)
Блинова Е.Е. - доктор психологических наук, профессор (Россия)
Стоюхина Н.Ю. - кандидат психологических наук, доцент (Россия)
Абдуллаева Б.С. - доктор педагогических наук (DSc), профессор
Ибрагимова Г.Н. - доктор педагогических наук, профессор
Мамуров Б.Б. - доктор педагогических наук, профессор
Филиппова О.Г. - доктор педагогических наук, профессор (Россия)
Мирзаева Ф.О. - доктор педагогических наук (DSc), профессор
Бафаев М.М. - доктор психологических наук (DSc), доцент
Умарова Н.Ш. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Исмоилова Н.З. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Абдуллаева Д.У. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Атабаева Н.Б. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Джабборов Х.Х. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Акрамов М.Р. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Туйчиева С.М. - доктор психологических наук (DSc), профессор
Гадоева М.И. - доктор филологических наук (DSc), профессор
Расулов З.И. - доктор филологических наук (DSc), профессор
Курбанбоев А.Н. - доктор психологических наук (DSc), доцент
Таниева Г.М. - доктор исторических наук, профессор
Давлатова С.Т. - доктор исторических наук, профессор
Курбанова М.Б. - кандидат исторических наук, профессор
Турдиев Б. - доктор философских наук, профессор
Махмудова Д.А. - доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Юлдашев С.Р. - доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Ботирова Д.Б. - доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Алимова Е.Г. - доктор философии (PhD) по психологическим наукам, доцент
Джексембаева Г.С. - доктор философии (PhD) по психологическим наукам (Казахстан)
Жалилов Н.А. - доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент
Вахобов А.А. - доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент
Рахматова М.М. - доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент
Халилова Р.Р. - доктор философии (PhD) по филологическим наукам, доцент
Бобожонов Ш.У. - доктор философии (PhD) по историческим наукам, доцент
Шарипов Ш.Ф. - доктор философии (PhD) по историческим наукам
Бутаев Ж.Ш. - доктор философии (PhD) по историческим наукам
Бобожонова Ф.Х. - кандидат исторических наук, доцент

Ответственный редактор
Хайитов Хаётжон Хикмат угли

EDITOR-IN-CHIEF
Ashurov Ramzidin Ramazonovich
Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF
Ismatulloyev Abdullo Nasrulloyevich
Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences

EDITORIAL BOARD
Rejep Uzyurek - Doctor of Psychological Sciences, Professor (Türkiye)
Blinova Ye.E. - Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)
Stoyukhina N.Yu. - Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor (Russia)
Abdullaeva B.S. - Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Ibragimova G.N. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Mamurov B.B. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Filippova O.G. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Russia)
Mirzaeva F.O. - Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor
Bafaev M.M. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor
Umarova N.Sh. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Ismoilova N.Z. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Abdullaeva D.U. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Atabayva N.B. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Jabborov Kh. Kh. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Akramov M.R. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Tuychieva S.M. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Professor
Gadoeva M.I. - Doctor of Philological Sciences (DSc), Professor
Rasulov Z.I. - Doctor of Philological Sciences (DSc), Professor
Qurbonboev A.N. - Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor
Tanieva G.M. - Doctor of Historical Sciences, Professor
Davlatova S.T. - Doctor of Historical Sciences, Professor
Kurbonova M.B. - Candidate of Historical Sciences, Professor
Turdiev B. - Doctor of Philosophy Sciences, Professor
Makhmudova D.A. - Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor
Yuldashev S.R. - Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor
Botirova D.B. - Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor
Alimova Ye.G. - Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences, Associate Professor
Dzheksembayeva G.S. - Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences (Kazakhstan)
Jalilov N.A. - Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Vahobov A.A. - Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Raxmatova M.M. - Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Khalilova R.R. - Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor
Bobojonov Sh.U. - Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences, Associate Professor
Sharipov Sh.F. - Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences
Butayev J.Sh. - Doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences
Bobojonova F.X. - Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

Managing Editor
Xayitov Xayotjon Xikmat ugli

O‘SPIRINLIK YOSHI DAVRIDA SUITSIDAL XULQ MUAMMOSINING PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O‘RGANILGANLIK HOLATI

Sadilloyev Odiljon Oripovich
Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘spirinlik yoshi davrida suitsidal xulq muammosining psixologik tadqiqotlarda o‘rganilganlik holati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Suitsidal xulqning psixologik mohiyati, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi individual-psixologik, emotsional, oilaviy va ijtimoiy-psixologik omillar yoritilgan. O‘spirinlarda depressiv kechinmalar, umidsizlik, emotsional beqarorlik, impulsivlik, yolg‘izlik, past o‘z-o‘zini baholash, oilaviy nizolar, tengdoshlar bilan munosabatlardagi muammolar, bullying va ijtimoiy izolyatsiyaning suitsidal xavf bilan bog‘liqligi tahlil etilgan. Shuningdek, rezilyentlik, konstruktiv koping strategiyalari, oilaviy va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash kabi himoya omillarining profilaktik ahamiyati asoslangan. Mavjud ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish asosida o‘spirinlik davridagi suitsidal xulqni xavf va himoya omillarining o‘zaro ta’siriga asoslangan kompleks biopsixososial hamda sotsioekologik yondashuv doirasida tadqiq etish zarurligi ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘spirinlik davri, suitsidal xulq, suitsidal fikr, suitsidal xavf, psixologik determinantlar, depressiv kechinmalar, umidsizlik, emotsional regulyatsiya, impulsivlik, yolg‘izlik, o‘z-o‘zini baholash, oilaviy munosabatlar, bullying, ijtimoiy izolyatsiya, koping strategiyalari, rezilyentlik, psixologik himoya omillari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, suitsidal xulq profilaktikasi.

СОСТОЯНИЕ ИЗУЧЕННОСТИ ПРОБЛЕМЫ СУИЦИДАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения проанализировано состояние изученности проблемы суицидального поведения в юношеском возрасте в психологических исследованиях. Раскрыты психологическая сущность суицидального поведения, а также индивидуально-психологические, эмоциональные, семейные и социально-психологические факторы, влияющие на его формирование. Проанализирована взаимосвязь суицидального риска у лиц юношеского возраста с депрессивными переживаниями, безнадёжностью, эмоциональной неустойчивостью, импульсивностью, одиночеством, низкой самооценкой, семейными конфликтами, проблемами во взаимоотношениях со сверстниками,

буллингом и социальной изоляцией. Обосновано профилактическое значение таких защитных факторов, как резильентность, конструктивные копинг-стратегии, семейная и социальная поддержка. На основе обобщения существующих научных подходов показана необходимость исследования суицидального поведения в юношеском возрасте в рамках комплексного биопсихосоциального и социально-экологического подходов, основанных на взаимодействии факторов риска и защитных факторов.

Ключевые слова: юношеский возраст, суицидальное поведение, суицидальные мысли, суицидальный риск, психологические детерминанты, депрессивные переживания, безнадёжность, эмоциональная регуляция, импульсивность, одиночество, самооценка, семейные отношения, буллинг, социальная изоляция, копинг-стратегии, резильентность, психологические защитные факторы, социальная поддержка, профилактика суицидального поведения.

THE STATE OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF SUICIDAL BEHAVIOR IN ADOLESCENCE IN PSYCHOLOGICAL STUDIES

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the current state of research on the problem of suicidal behavior in adolescence within psychological studies. It examines the psychological nature of suicidal behavior and the individual psychological, emotional, family, and socio-psychological factors influencing its development. Particular attention is paid to the relationship between suicidal risk among adolescents and depressive experiences, hopelessness, emotional instability, impulsivity, loneliness, low self-esteem, family conflicts, difficulties in peer relationships, bullying, and social isolation. The preventive significance of protective factors such as resilience, constructive coping strategies, family support, and social support is also substantiated. Based on a synthesis of existing scientific approaches, the article emphasizes the need to investigate suicidal behavior in adolescence within comprehensive biopsychosocial and socio-ecological frameworks that consider the interaction between risk and protective factors.

Keywords: adolescence, suicidal behavior, suicidal ideation, suicide risk, psychological determinants, depressive experiences, hopelessness, emotional regulation, impulsivity, loneliness, self-esteem, family relationships, bullying, social isolation, coping strategies, resilience, psychological protective factors, social support, suicide prevention.

KIRISH

O‘spirinlik davri shaxs ontogenezining murakkab va psixologik jihatdan sezgir bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda biologik yetilish, shaxsiy identifikatsiya, mustaqillikka intilish, ijtimoiy mavqeni belgilash, tengdoshlar bilan munosabatlarning kuchayishi hamda kelajak istiqbollarini anglash jarayonlari bir vaqtda kechadi. Mazkur o‘zgarishlar o‘spirinning emotsional holati, o‘z-o‘zini baholashi, frustratsiyaga chidamliligi va stressli vaziyatlarga munosabatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli o‘spirinlik davrida yuzaga keladigan suitsidal fikrlar va xulq-atvorni faqat alohida psixologik muammo sifatida emas, balki individual, oilaviy, ijtimoiy va vaziyatli omillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan murakkab biopsixososial hodisa sifatida o‘rganish zarur.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlarida o‘smir va yoshlar ruhiy salomatligiga ta’sir qiluvchi omillarning ko‘pligi ta’kidlanadi. Xususan, zo‘ravonlik va boshqa salbiy hayotiy tajribalar, tengdoshlar bosimi, ijtimoiy chetlanish, ruhiy salomatlik bilan bog‘liq muammolar, yordam so‘rashga nisbatan stigma va zarur xizmatlardan foydalanishdagi to‘siqlar suitsidal xavf bilan bog‘liq omillar qatorida ko‘rsatiladi. Demak, o‘spirinlikdagi suitsidal xulqni tushuntirishda shaxsning ichki psixologik holatini uning ijtimoiy muhitidan ajratib tahlil qilish yetarli emas.

Psixologik adabiyotlarda **suitsidal xulq** insonning o‘z hayotiga qasddan zarar yetkazishga qaratilgan fikr, niyat va xatti-harakatlarning turli ko‘rinishlarini ifodalovchi umumlashtiruvchi tushuncha sifatida qo‘llaniladi. Tadqiqotlarda odatda suitsidal fikrlar (suicidal ideation), suitsidal reja (suicide plan), suitsidal urinish (suicide attempt) va o‘lim bilan yakunlangan suitsid bir-biridan farqlanadi. Shuningdek, o‘ziga qasddan zarar yetkazish holatlarini suitsidal niyat mavjud yoki mavjud emasligiga qarab differensial baholash muhim hisoblanadi.

Suitsidal xulqni ilmiy o‘rganishning rivojlanishi ushbu hodisani yagona sabab bilan tushuntirib bo‘lmasligini ko‘rsatdi. Dastlabki yondashuvlarda ruhiy buzilishlar, depressiv holat yoki og‘ir hayotiy inqirozga ko‘proq urg‘u berilgan bo‘lsa, zamonaviy tadqiqotlarda individual psixologik xususiyatlar, emotsional regulyatsiya, oilaviy munosabatlar, tengdoshlar muhiti, ijtimoiy izolyatsiya, travmatik tajriba va makroijtimoiy sharoitlarning o‘zaro ta’siri tahlil qilinmoqda. 2018–2024-yillardagi tadqiqotlarni umumlashtirgan zamonaviy umbrella-review individual, shaxslararo, ijtimoiy va ekologik darajadagi omillarni birlashtiruvchi **sotsioekologik model**ning istiqbolli ekanligini ko‘rsatadi.

MAVZUNING O‘RGANILGANLIGI VA METODOLOGIYASI

Suitsidal xulqning psixologik mohiyatini tushuntirishga qaratilgan ilmiy qarashlar uzoq tarixga ega. E. Dyurkgeym suitsidni ijtimoiy integratsiya va ijtimoiy regulyatsiya jarayonlari bilan bog‘lagan bo‘lsa, psixoanalitik yo‘nalishda Z. Freyd suitsidal tendensiyalarni agressiyaning shaxsning o‘ziga yo‘nalishi bilan izohlashga

harakat qilgan. Keyinchalik K. Menninger o‘z-o‘zini destruktiv xulqning ichki psixodinamik mexanizmlarini rivojlantirdi.

Suitsidal xulqni kognitiv nuqtayi nazardan o‘rganishda **Aaron Beck** tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega. Uning ilmiy qarashlarida depressiya bilan bir qatorda **umidsizlik** (hopelessness) kelajakni salbiy baholash va muammoning yechimini ko‘ra olmaslik bilan bog‘liq muhim psixologik konstrukt sifatida qaraladi. Bunday yondashuv o‘spirinning “vaziyat o‘zgarmaydi”, “muammodan chiqish yo‘li mavjud emas” kabi qat’iy salbiy kognitiv xulosalari suitsidal xavfni kuchaytirishi mumkinligini tushuntirish imkonini beradi.

Edvin Shneidman suitsidologiyada “psixologik og‘riq” (psychache) konsepsiyasini ilgari surib, chidab bo‘lmas ruhiy iztirobni suitsidal xulqning muhim ichki mexanizmlaridan biri sifatida tavsiflagan. Ushbu yondashuvga ko‘ra, shaxs ko‘pincha hayotning o‘zidan emas, balki subyektiv jihatdan chidab bo‘lmas deb qabul qilinayotgan ruhiy azobdan qutulish yo‘lini izlaydi. Bu g‘oya o‘spirinlar bilan olib boriladigan diagnostik va profilaktik ishda subyektiv emotsional og‘riqni aniqlashning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Keyingi nazariyalarda suitsidal xulqning shaxslararo determinantlari ham keng o‘rganildi. Xususan, T. Joinerning shaxslararo-psixologik nazariyasida shaxsning boshqalarga yuk bo‘lib qolganlik hissi, ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojining qondirilmasligi va o‘ziga zarar yetkazishdan qo‘rqishning pasayishi kabi mexanizmlar muhim deb qaraladi. O‘spirinlik davrida tengdoshlar tomonidan rad etilish, oilada o‘zini keraksiz his qilish, yolg‘izlik va ijtimoiy izolyatsiya mazkur konsepsiya nuqtayi nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi.

Empirik tadqiqotlarning katta qismi suitsidal xulqning **polideterminant**, ya’ni ko‘p omilli tabiatga ega ekanligini tasdiqlaydi. E. Evans, K. Havton va K. Rodham tomonidan amalga oshirilgan klassik tizimli tahlilda o‘spirinlardagi suitsidal hodisalar bilan bog‘liq omillar psixiatrik, psixologik, jismoniy, individual, oilaviy va ijtimoiy sohalarni qamrab olishi ko‘rsatilgan.

Zamonaviy tadqiqotlar bu xulosani yanada kengaytirmoqda. 33 ta sharh va 1149 ta individual tadqiqotni qamrab olgan umbrella-review o‘spirinlarda o‘ziga zarar yetkazish va suitsidallikning individual, munosabatlar, jamoa hamda jamiyat darajasidagi xavf va himoya omillarini umumlashtirgan. Unda, jumladan, **bullying qurboni bo‘lish** muhim ekologik xavf omillaridan biri sifatida ajratilgan.

Psixologik nuqtayi nazardan quyidagi determinantlar ayniqsa muhimdir:

1. **Depressiv kechinmalar va umidsizlik.** O‘z kelajagini salbiy baholash, hayotiy istiqbolning yo‘qolishi, o‘zini qadrsiz his qilish va muammolarni hal qilib bo‘lmaydigan deb qabul qilish suitsidal fikrlarning shakllanishiga zamin yaratishi mumkin.

2. **Emotsional regulyatsiya qiyinchiliklari.** Kuchli salbiy emotsiyalarni boshqarish, qayta ishlash va konstruktiv ifodalash ko‘nikmalarining yetishmasligi affektiv zo‘riqishni kuchaytiradi.

3. **Impulsivlik.** O‘spirinlikka xos emotsional reaktivlik va impulsiv qaror qabul qilish inqirozli vaziyatda xavfli xatti-harakat ehtimolini oshiruvchi omil bo‘lishi mumkin.

4. **Yolg‘izlik va ijtimoiy izolyatsiya.** Shaxslararo munosabatlarning buzilishi, tengdoshlar guruhidan chetlanish va yaqin emotsional aloqalarning yetishmasligi psixologik himoyani zaiflashtiradi.

5. **Past o‘z-o‘zini baholash va o‘zini qabul qilmaslik.** O‘ziga nisbatan barqaror salbiy munosabat, o‘zini muvaffaqiyatsiz yoki keraksiz deb baholash boshqa xavf omillari bilan birgalikda suitsidal vulnerabellikni oshirishi mumkin.

6. **Travmatik va stressogen hayotiy hodisalar.** Oilaviy nizolar, zo‘ravonlik, yo‘qotishlar, tengdoshlar bilan konflikt, bullying va boshqa kuchli stressorlar xavfni kuchaytirishi mumkin.

Bu omillarning ahamiyati meta-analitik tadqiqotlarda ham tasdiqlangan. Masalan, yoshlar orasidagi longitudinal tadqiqotlar meta-tahlilida ruhiy buzilishlarning mavjudligi suitsidal xulq xavfining sezilarli oshishi bilan bog‘langan; psixiatrik komorbidlik esa alohida ahamiyatga ega bo‘lgan. Shuningdek, internalizatsion va eksternalizatsion simptomlar bo‘yicha meta-tahlilda depressiv simptomlar, xavotir va xulqiy muammolarning keyingi suitsidal xatti-harakatlar bilan bog‘liqligi aniqlangan.

O‘spirinning psixologik rivojlanishida oila yetakchi mikromuhit bo‘lib qoladi. Shu sababli suitsidal xulq tadqiqotlarida ota-ona va farzand munosabatlari, emotsional yaqinlik, oiladagi konfliktlar, nazorat uslubi, zo‘ravonlik va psixologik qo‘llab-quvvatlash darajasi muhim tadqiqot obyektlari hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar **bog‘lanish (attachment)** xususiyatlariga ham alohida e’tibor bermoqda. 2026-yilda e’lon qilingan tizimli sharh va meta-tahlil o‘spirinlardagi bog‘lanish xususiyatlari bilan suitsidal fikrlar va urinishlar o‘rtasidagi munosabatlarni 54 ta tadqiqot asosida tahlil qilgan. Natijalar xavfsiz bog‘lanishning suitsidal fikrlar bilan teskari, bog‘lanish xavotirining esa ijobiy bog‘lanishga ega ekanini ko‘rsatgan.

Demak, oiladagi emotsional qo‘llab-quvvatlashni faqat tashqi ijtimoiy omil deb emas, balki o‘spirinning stressga chidamliligi, o‘z qadrini his qilishi, yordam so‘rash xulqi va emotsional regulyatsiyasini shakllantiruvchi **psixologik himoya resursi** sifatida baholash maqsadga muvofiq.

TAHLIL VA NATIJALAR

Suitsidal xulqning shaxsiy determinantlarini o‘rganish zamonaviy psixologiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqotlarda impulsivlik, yuqori nevrotizm, emotsional beqarorlik, agressivlik, rigidlik, perfektsionistik tendensiyalar, o‘zini past baholash va frustratsiyaga nisbatan past tolerantlik kabi xususiyatlar o‘rganilgan.

Bolalar va o‘spirinlardagi suitsidallikning psixososial omillariga bag‘ishlangan tizimli sharhda uchta yirik xavf guruhi ajratilgan: **psixologik omillar** (jumladan depressiya, xavotir, avvalgi suitsidal urinish va komorbid ruhiy muammolar), **stressli hayotiy hodisalar** (oilaviy muammolar, tengdoshlar bilan nizolar) hamda **shaxs xususiyatlari** (jumladan nevrotizm va impulsivlik).

Shaxs patologiyasi bo‘yicha tadqiqotlarda ham muhim natijalar mavjud. Tizimli sharhlar o‘spirinlardagi suitsidallik bilan, ayniqsa, chegaraviy shaxs xususiyatlari o‘rtasidagi munosabatga katta ilmiy e’tibor qaratilganini ko‘rsatadi. Biroq bunday bog‘liqliklarni deterministik tarzda talqin qilish mumkin emas: biror shaxs xususiyatining mavjudligi o‘z-o‘zidan suitsidal xatti-harakat sodir bo‘lishini anglatmaydi.

O‘spirin shaxsining psixologik holati uning ijtimoiy munosabatlari bilan chambarchas bog‘liq. Zamonaviy tadqiqotlarda tengdoshlar tomonidan rad etilish, bullying va kiberbullying, ijtimoiy yolg‘izlik, oiladagi nizolar, zo‘ravonlik tajribasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi va ijtimoiy tengsizlik kabi omillar keng tahlil qilinmoqda.

2026-yilda 12–26 yoshli yoshlarning suitsidalligiga ta’sir qiluvchi ijtimoiy determinantlarni o‘rgangan katta tizimli sharh 325 ta tadqiqot va qariyb 6 million ishtirokchini qamrab olgan. Mualliflar demografik, iqtisodiy, mahalla va yashash muhiti, ekologik hamda sotsiomadaniy determinantlarni alohida tahlil qilib, yoshlar suitsidalligini individual psixologik omillar bilangina tushuntirish yetarli emasligini ko‘rsatgan.

Bu holat o‘spirinlik davridagi suitsidal xulqni o‘rganishda **“shaxs – oila – tengdoshlar – ta’lim muhiti – jamiyat”** tizimini yagona tadqiqot maydoni sifatida ko‘rib chiqishni talab etadi.

Suitsidologiyadagi zamonaviy tendensiyalardan biri faqat xavf omillarini aniqlash bilan cheklanmay, **himoya omillari va psixologik resurslarni** tadqiq etishga o‘tishdir. Sistematik tadqiqotlarda o‘spirinning ichki va tashqi resurslarini aniqlash suitsidal xulq profilaktikasining muhim yo‘nalishi sifatida qaralmoqda.

Psixologik himoya mexanizmlariga rezilyentlik, konstruktiv koping strategiyalari, muammoni hal qilish ko‘nikmalari, emotsional o‘zini boshqarish, adekvat o‘z-o‘zini baholash, hayot mazmunini his qilish, kelajak istiqbolining mavjudligi va yordam so‘rashga tayyorlikni kiritish mumkin. Tashqi resurslar esa

oilaviy qo‘llab-quvvatlash, ishonchli kattalar bilan munosabat, tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashi, maktab yoki ta’lim muassasasidagi sog‘lom psixologik muhit va professional psixologik yordamdan foydalanish imkoniyatlarini qamrab oladi.

Shu jihatdan **rezilyentlik** tushunchasi muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bir xil stressogen yoki travmatik vaziyatga duch kelgan o‘spirinlarning psixologik reaksiyalari bir xil bo‘lmaydi. Demak, ilmiy tadqiqotlarda “nima uchun ayrim o‘spirinlarda suitsidal xavf shakllanadi?” degan savol bilan bir qatorda “nima sababdan boshqa o‘spirinlar xuddi shunday og‘ir sharoitlarda psixologik barqarorligini saqlab qoladi?” degan savol ham o‘rganilishi zarur.

O‘spirinlar suitsidal xulqini tadqiq etishda bir qator metodologik muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, tadqiqotlarda “suitsidal fikr”, “o‘ziga zarar yetkazish”, “suitsidal urinish” va “suitsidal xulq” tushunchalarining chegaralari har doim ham bir xil belgilanmaydi. Ikkinchidan, ko‘plab tadqiqotlar ko‘ndalang (cross-sectional) dizaynga asoslanganligi sababli sabab-oqibat munosabatlarini aniq belgilash qiyin. Uchinchidan, xavf omillariga bag‘ishlangan tadqiqotlar himoya omillarini o‘rganuvchi tadqiqotlarga nisbatan ko‘proq.

2018–2024-yillardagi 37 ta yuqori darajadagi sharhni tahlil qilgan tadqiqot ham jamiyat va jamoa darajasidagi omillar hamda ayniqsa himoya omillari bo‘yicha ilmiy ishlarning yetarli emasligini qayd etadi.

Shuningdek, o‘spirinlarning o‘ziga zarar yetkazishi va suitsidal xulqi bo‘yicha 2025-yilgi tizimli tahlilda tadqiqotlarning bir qismi kesimli dizaynga ega ekanligi va ayrim populyatsiyalarning yetarlicha namoyon bo‘lmagani metodologik cheklov sifatida ko‘rsatilgan.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar tahlili o‘spirinlik davrida suitsidal xulqni o‘rganishda quyidagi konseptual model istiqbolli ekanini ko‘rsatadi:

Suitsidal xavf = individual-psixologik vulnerabellik + emotsional disregulyatsiya + stressogen/travmatik tajriba + oilaviy va shaxslararo muammolar + ijtimoiy muhit ta’siri – psixologik va ijtimoiy himoya resurslari.

Mazkur formula matematik qonuniyat emas, balki tadqiqot uchun konseptual sxema sifatida tushunilishi kerak. Uning asosiy afzalligi suitsidal xulqni bir omilning bevosita natijasi sifatida emas, balki xavf va himoya omillarining dinamik o‘zaro ta’siri sifatida tushuntirishidadir.

Shu asosda istiqboldagi psixologik tadqiqotlarda o‘spirinlarning depressiv kechinmalari va umidsizlik darajasi; emotsional regulyatsiya xususiyatlari; impulsivlik; o‘z-o‘zini baholash; yolg‘izlik; frustratsion tolerantlik; oilaviy munosabatlar; ota-ona bilan bog‘lanish; bullying va kiberbullying tajribasi; ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash; koping strategiyalari; rezilyentlik hamda hayot mazmuni kabi ko‘rsatkichlarni kompleks ravishda o‘rganish maqsadga muvofiq.

XULOSA

O‘spirinlik davrida suitsidal xulq muammosining psixologik tadqiqotlarda o‘rganilganlik holati tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur fenomen **ko‘p omilli, ko‘p darajali va dinamik psixologik hodisa** hisoblanadi. Ilmiy qarashlarning evolyutsiyasi suitsidni alohida patologik yoki individual hodisa sifatida tushuntirishdan biopsixososial va sotsioekologik modellarga tomon rivojlangan.

Zamonaviy empirik ma’lumotlar depressiv simptomlar, umidsizlik, emotsional regulyatsiya qiyinchiliklari, impulsivlik, avvalgi o‘ziga zarar yetkazish holatlari, oilaviy nizolar, tengdoshlar bilan muammolar, bullying, yolg‘izlik va ijtimoiy izolyatsiya kabi omillarning muhimligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ushbu omillarning hech biri alohida holda suitsidal xulqni muqarrar ravishda belgilamaydi; xavf ularning o‘zaro birikishi va himoya resurslarining zaiflashuvi sharoitida ortishi mumkin.

Shundan kelib chiqib, o‘spirinlik davrida suitsidal xulqni o‘rganishning zamonaviy metodologiyasi **“xavf omillarini aniqlash” modelidan “xavf + himoya resurslari + ijtimoiy kontekst + rivojlanish xususiyatlari” modeliga** o‘tishi zarur. Ayniqsa, milliy sotsiomadaniy muhitda o‘spirinlarning suitsidal xavfini belgilovchi psixologik determinantlar, oilaviy munosabatlar, emotsional regulyatsiya, rezilyentlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning o‘zaro munosabatlarini longitudinal va kompleks tadqiqotlar asosida o‘rganish ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Evans E., Hawton K., Rodham K. Factors associated with suicidal phenomena in adolescents: A systematic review of population-based studies // Clinical Psychology Review. – 2004. – Vol. 24, No. 8. – P. 957–979.

2. Ati N.A.L., Paraswati M.D., Windarwati H.D. What are the risk factors and protective factors of suicidal behavior in adolescents? A systematic review // Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing. – 2021. – Vol. 34, No. 1. – P. 7–18.

3. Prades-Caballero V., Navarro-Pérez J.J., Carbonell Á. Factors associated with suicidal behavior in adolescents: An umbrella review using the socio-ecological model // Community Mental Health Journal. – 2025. – Vol. 61, No. 4. – P. 612–628.

4. Soto-Sanz V. et al. Internalizing and externalizing symptoms and suicidal behaviour in young people: A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies // Acta Psychiatrica Scandinavica. – 2019.

5. Wang X., Pratt D., Zhong Q., Berry K. Attachment concepts and suicidal thoughts and behaviours in adolescents: A systematic review and meta-

analysis // Clinical Psychology & Psychotherapy. – 2026. – Vol. 33, No. 2. – Art. e70251.

6. Bahamondes-Álvarez R. et al. Understanding the social determinants of suicidality among young people aged 12–26 years: A mixed-methods systematic review // Community Mental Health Journal. – 2026.

7. Elov Z.S. O‘smirlik davrida suitsidal xavfni aniqlash va psixologik korreksiya mexanizmlarini tadqiq etish // Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2026. – Vol. 6. – B. 531–533.

8. Elov Z.S. O‘z joniga qasd qilish salbiy ijtimoiy-psixologik holat sifatida // Zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirish va unga qaratilgan kreativ g‘oyalar, takliflar va yechimlar. – 2025. – B. 15–27.

9. Elov Z.S. O‘z joniga qasd qilish holati o‘smirlar orasida psixologik muammo sifatida // IQRO jurnali. – 2025. – T. 1, № 2. – B. 134–142.

10. Elov Z.S. O‘z joniga qasd qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida // Journal of Pedagogical and Psychological Studies. – 2023. – T. 1, № 12. – B. 50–54.

11. Elov Z.S. Suitsidal xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar // Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. – 2023. – T. 1, № 10. – B. 11–22.

SUDGA OID PSIXOLOGIK EKSPERTIZANING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLARI Elov Ziyodullo Sattorovich	6
OILADAGI NIZOLARNI HAL ETISHDA MEDIATORLIK FAOLIYATINING AHAMIYATI Ibaydullayeva Umida Rustamjonovna	14
MUSTAQILLIKNING 35 YILI: ICHKI ISHLAR ORGANLARI TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR VA XALQCHIL-PROFESSIONAL XIZMATNING YANGI BOSQICHI Tursunova Ozoda Abdullayevna	22
ICHKI ISHLAR ORGANLARI UCHUN KADRLAR TAYYORLASH TIZIMIDA YANGI BOSQICH: TA'LIM SIFATI, INNOVATSION YONDASHUVLAR VA DUAL TA'LIM INTEGRATIV MODELI Shermatova Nazokat Safarovna	28
AXBOROT ISTEMOLI MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI (TALABALAR MISOLIDA) Ramazonov Jahongir Djalolovich	34
O'SPIRINLARDA KIBERBULLINGNING PROFILAKTIKASI VA PSIXOKORREKSION IMKONIYATLARI Ibodova Gulimehr Inoyat qizi	46
GLOBALLASHUVNING SHAXS SHAKLLANISHIGA TA'SIRINING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Raxmatova Zamira Baxtiyorovna	56
O'SPIRINLIK YOSHI DAVRIDA SUITSIDAL XULQ MUAMMOSINING PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'RGANILGANLIK HOLATI Sadilloyev Odiljon Oripovich	63
JAZO MUDDATINI O'TAYOTGAN SHAXSLARGA TA'SIR ETADIGAN IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TA'SIRLAR Manzitov Baxtiyor Tolibovich	72

BIOLOGIYA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING BILIM VA KOMPETENSIYALARINI BAHOLASHNI PEDAGOGIK KVALIMETRIYA VA ZAMONAVIY PSIXOMETRIK YONDASHUVLAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH **Boyxonov Islomjon Abduqaxxor o'g'li**	**79**
TALABALARDA INFORMATSION-ANALITIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING KONSEPTUAL-METODOLOGIK ASOSLARI: TIZIMLI, KOMPETENSIYAVIY VA FAOLIYATLI YONDASHUVLAR **Baydjanov Bekzod Xaitboyevich**	**91**
O'QUVCHILARDA KREATIV KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI **Axmedova Gavhar Faxriddinovna**	**101**
QASHQADARYO VOHASI HUNARMANDCHILIGI BILAN BOG'LIQ QO'SHIQLAR VA ULARNING ANTROPOLOGIK TAHLILI **Davlatova Saodat Tilovberdiyevna**	**109**
YALDO KECHASI ANANAVIY TAQVIM MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI **Qurbonova Manzila.,** **Bobojonov Shavkat**	**116**
BUXORO MODDIY MADANIY MEROSINI MUZEYLASHTIRISHDA OBIDALARDAGI ASTRONOMIK BELGILARNING O'RNI **Tuksanova Zilola**	**132**
QORAQALPOQ, TURKMAN VA INGLIZ ERTAKLARIDA OBRAZLI NUTQNING MILLIY MODELLARI: FRAZEOLOGIZM, RANG VA MAISHIY TIMSOLLAR **Jepbarova Sayat Kurbanmiratovna**	**138**
INGLIZ VA QORAQALPOQ TILLARIDAGI ONIM KOMPONENTLI FRAZEOLOGIZMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI **Koyshekenova Tatyana Kenesarievna**	**144**
LINGVOSEMIOTIKANING FAN SIFATIDA SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI **Nurmatova Sadbarxon Erkinovna**	**151**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VAZIRLIGI HUZURIDAGI
AXBOROTLASHTIRISH VA TELEKOMMUNIKASIYALAR SOHASIDA NAZORAT INSPEKSIYASI

ГУВОҲНОМА

№1564147 Фаол

"FANLARARO ILMIY TADQIQOTLAR" MAS'ULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669890

СТИР (СОЛИҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
312386344

АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ
05.05.2026дан - - чексиз

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Тошкент шаҳри, Сирғали тумани, Янги Бунёдобод МФЙ, Сергели 6а мавзеси, 8-уй, 148-хонадон

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Рақамли технологиялар вазирлиги ҳузуридаги Ахборотлаштириш ва телекоммуникациялар соҳасида назорат инспекцияси

05.05.2026 18:22
TAQDIM ETILGAN SANA

Гувоҳнома **№1564147**

Faoliyat turi

Оммавий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Qo'shimcha ma'lumotlar

ҚЎШИМЧА МАЪЛУМОТЛАР

Оммавий ахборот воситасининг номи	Fanlararo ilmiy tadqiqotlar
Оммавий ахборот воситасининг тили	o'zbek, rus va ingliz tili
Оммавий ахборот воситасининг тури	Журнал

ТАРҚАТИЛИШ ҲУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш ҳудуди ва шакли	Республика миқёсида
Viloyat	
Тарқатилиш шакли	Онлайн

License SYSTEM

05.05.2026 18:22
TAQDIM ETILGAN SANA

Materiallar ko‘chirib bosilganda **“Fanlararo ilmiy tadqiqotlar”** jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart.

***

Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.
Ilmiy maqolalar tahririyat tomonidan ko‘rib chiqiladi. Tahririyat a’zolarining jurnal ruknlariga mos kelmagan, ko‘rsatilgan talablarga mos bo‘lmagan maqolalarni nashr qilmaslik huquqi bor.

***

“Fanlararo ilmiy tadqiqotlar” jurnali 05.05.2026-yildan O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi huzuridagi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar sohasida nazorat inspeksiyasi tomonidan 2026-yil 5-may sanasida davlat ro‘yxatidan o‘tkazilib, 1564147-sonli rasmiy litsenziya asosida faoliyat yuritadi.

***

Yuborilgan maqolalarning barchasi “Antiplagiat” tizimida tekshiriladi.
Jurnalda nashr etilgan materiallar va ma’lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar mas’ul.

“Fanlararo ilmiy tadqiqotlar” ilmiy-amaliy metodologik jurnali barcha ta’lim muassasalari va ilmiy izlanuvchilarni hamkorlikka chorlaydi.

Muassis: “Fanlararo ilmiy tadqiqotlar” MCHJ
Tahririyat manzili: Toshkent shahar Sergili tumani Yangi Bunyodobod MFY 8-uy
https://fanlararotadqiqotlar.uz/